

TEMURIYLAR DAVRIDA BUNYODKORLIK ISHLARI

Abdig'apparov Sayfiddin Mamatmo'min o'g'li

Xo'jaqulov Asilbek Nizomjon o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika institutining talabalari

Annotatsiya: *Maqolaning mazmuni XIV-XV asrlarda Movarounnahr va Xurosonda hukmronlik qilgan Amir Temur davrida amalga oshirilgan obodonchilik va bunyodkorlikning rivojlanishiga qaratilgan. Chunki aynan shu davr Sharqdagi "Uchinchi Renessans"ni boshlab bergan hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *temuriylar, Markaziy Osiyo, «Qubbat ul-ilm val-adab», Go'ri Amir, Gavharshodbegim, Oqsaroy, Bo'stonsaroy.*

Amir Temur va uning avlodlari hukm surgan tarixiy davrni nazardan o'tkazar ekanmiz, bunda ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyotning yuksak marralari sari ko'tarilgan Movarounnahr va Xurosonning butun yorqin manzarasi ko'z o'ngimizda namoyon bo'ladi. Markaziy Osiyo xalqlari sivilizatsiyasi va madaniyati ravnaqining yuqori cho'qqisi hisoblangan Temuriylar davri nafaqat shu mintaqa doirasida, balki umumjahon miqyosida ham o'ziga xos yuksak bosqich bo'ldi. Uning qudratli akssadosi asrlar osha avlodlar qalbi va tafakkurini hamon nurlantirib kelmoqda. Ona tariximizning mana shu muhim bosqichida xalq dahosi, qudrati bilan betimsol moddiy va ma'naviy madaniyat namunalari, mislsiz osori atiqalaru monumental me'moriy obidalar bunyod etildi. Ilm-fan yuksaldi. Bunday yuksalish Amir Temur va uning avlodlarining ilm-fan, ma'rifat ravnaqiga alohida rag'bat, katta sa'y-harakat bog'laganliklari natijasi bo'ldi. Xususan, Amir Temur siymosiga to'xtaladigan bo'lsak, uning o'zi yuksak ma'rifatparvar hukmdor sifatida xalq ichidan chiqqan qanchadan-qancha noyob iste'dodlar, ilmu urfon va din ahllari, me'moru hunarmandlarni parvarishlab o'stirish barobarida mamlakat obodonligi, ravnaqi uchun ham doimiy harakatda, izlanishda bo'ldi. Sohibqironning bunyodkorlik sohasidagi tarixiy xizmatlari beqiyosdir. Tarix bu ko'hna dunyoda o'tgan ko'p jahongirlarni biladi. Ularning aksariyati faqat buzgan. Amir Temurning ulardan farqi shundaki, u umr buyi bunyodkorlik bilan mashg'ul bo'lgan. Uning «Qay bir joydan bir g'isht olsam, o'rniga o'n g'isht qo'ydim, bir daraxt kestirsam, o'rniga o'nta ko'chat ektirdim», degan so'zlari buning yorqin isbotidir. Amir Temurga har bir zafarli voqea va sevinchli hodisani muhtasham me'morlik obidasi barpo etish bilan nishonlash odat bo'lgan. Shu maqsadda Hindiston, Sheroz, Isfahon va Damashqning mashhur usta-hunarmandlari mamlakatda hashamdor imoratu inshootlar bino qilganlar. Amir Temur zabt etgan mamlakatlarning bir qator shaharlari (Bag'dod, Darband, Baylaqon)ni qayta tikladi. Amir Temur Tabrizda masjid, Sherozda saroy, Bag'dodda Madrasa, Turkistonda mashhur shayx Ahmad Yassaviy qabri ustiga maqbara qurdirgan bo'lsa-da, lekin asosiy e'tiborini ona shahri Kesh va poytaxti Samarqandga qaratdi. Keshda otasining qabri ustiga

maqbara, o'g'li Jahongirga maqbara bilan masjid qurdirdi. Amir Temur hukmronligining ilk davrida Kesh shahrini poytaxtga aylantirish niyatida bo'lib, uning obodonchiligiga katta ahamiyat berdi, bu yerda mashhur Oqsaroy qad ko'tardi. Amir Temur Keshni Movarounnahrning madaniy markaziga aylantirishga harakat qildi. Shu boisdan bu shahar «Qubbat ul-ilm val-adab» unvoniga ega bo'ldi. Saltanat poytaxti Samarqand Amir Temur davrida ayniqsa gullab-yashnadi. Shaharda Isfahon, Sheroz, Halab, Xorazm, Buxoro, Qarshi va Kesh shaharlarining me'moru binokorlari qo'li bilan saroylar, masjidlar, madrasalar, maqbaralar quriladi. Shahar tashqarisida esa bog'-rog'lar va bo'stonlar barpo etiladi. Xususan Shohizinda me'moriy majmuasiga mansub Shodimulk og'o maqbarasi, Shirinbeka og'o maqbarasi va boshqalar quriladi. Sohibqiron Amir Temur Movarounnahrdagi mo'g'ul bosqinchilarining 150 yillik hukmronligiga barham berib, o'z zamonasining kuch-qudratda tengsiz markazlashgan saltanatiga asos solgan. Amir Temur o'zining 35 yillik hukmronligi davrida Hindiston hamda Xitoydan Qora dengizga qadar va Orol dengizidan Fors qo'ltig'iga qadar g'oyat katta hududni o'z ichiga olgan ulkan bir saltanatni vujudga keltirgan. Bundan tashqari, yana u Osiyoning janubiy-g'arbiy tomonlari, Kichik Osiyo, Suriya, Misr va shimoliy-g'arbda Quyi Volga, Don bo'ylari, shimoliy-sharqda Balxash ko'li va Ili daryosi bo'ylari hamda janubiy-sharqda Shimoliy Hindistongacha bo'lgan hududlarni o'ziga bo'ysundirishga muvaffaq bo'ldi. Temur zamonasining buyuk saltanatini barpo qilgan bo'lsa-da, ammo u umrining oxirigacha o'zini bu davlatning «qonuniy» xoni deb e'lon qila olmagan. Chunki, u nasl-nasabi jihatidan bevosita chingiziylar sulolasiga mansub emas edi. Shuning uchun ham chingiziylar tomonidan belgilangan an'anaga ko'ra, Temur avval o'z huzurida Movarounnahrning Chingizxon avlodidan bo'lgan o'ttizinchi xoni Suyurg'atmishni (1370-1388) uning vafotidan keyin esa Suyurg'atmishning o'g'li Sulton Mahmudxonni (1388-1402) rasmiy xon qilib ko'tarib, hatto umrining oxirigacha ularning nomidan yorliqlar chiqartirgan, pullar zarb ettirgandi. Ammo har ikki xon ham nomigagina «xon» bo'lib, davlatning siyosiy hayotiga va Temur bergan farmoyishlarga mutlaqo aralashmasdilar. Shunga qaramasdan, Temur mamlakatda o'zining bevosita hukmronligiga qonuniy tus berish va uni mustahkamlab olish maqsadida chingiziylar avlodidan bo'lgan Qozonxonning qizi Saroy Mulkxonimga uylandi. 1370 yilda Saroy Mulkxonim bilan bo'lgan nikoh tufayli Temur o'zining amirlik darajasiga «ko'ragon», ya'ni «xonning kuyovi» unvonini qo'shib oldi va rasmiy hujjatlarda «Amir Temur ko'ragoniy» nomi bilan yuritilishiga musharraf bo'ldi. Shaharda Bibixonim jome masjidi, Amir Temurning qarorgohi Ko'ksaroy va Bo'stonsaroylar qad ko'taradi. Umuman olganda Samarqand shahri Amir Temur davrida o'zining qadimgi o'rni Afrosiyobdan birmuncha janubroqda butunlay yangidan qurildi. Shahar tevaragi mustahkam qal'a devori bilan o'ralib, Ohanin, Shayxzoda, Chorsu, Korizgoh, So'zangaron va Feruza kabi nomlar bilan ataluvchi 6 ta darvoza o'rnatildi. Movarounnahrning dehqonchilik vohalarida, xususan Zarafshon vodiysida o'nlab sug'orish tarmoqlari chiqarilib, dehqonchilik maydonlari kengaytirildi. Yangi qishloqlar barpo etildi. Ibn

Arabshohning yozishicha, Amir Temur Samarqand atrofida qad ko'targan bir qancha yangi qishloqlarni Sharqning mashhur shaharlari Dimishq (Damashq), Misr, Bag'dod, Sultoniya va Sheroz nomlari bilan atadi. Amir Temurning fikricha, Samarqand kattaligi, go'zalligi hamda tevarak-atrofining obod etilganligi jihatidan dunyodagi eng yirik shaharlardan ham ustunroq turmog'i lozim edi. Hofizi Abro'ning yozishicha, Amir Temur turk, arab va eronliklar tarixini chuqur bilgan. U davlat ahamiyatiga ega bo'lgan har bir masalani hal etishda, shu sohaning bilimdonlari va ulamolari bilan maslahatlashardi.

Xulosa: Odatda u tibbiyot, riyoziyot, falakiyot, tarix, adabiyot, tilshunoslik ilmi namoyandalari, shuningdek ilohiyot va din sohasidagi mashhur ulamolar bilan suhbatlar o'tkazardi. Amir Temur saroyida ulamolardan mavlono Abdujabbor Xorazmiy, mavlono Shamsuddin Munshiy, mavlono Abdullo Lison, mavlono Bahruddin Ahmad, mavlono Nu'monuddin Xorazmiy, Xo'ja Afzal, mavlono Alouddin Koshiy, Jalol Xokiy va boshqalar xizmat qilardi. Alisher Navoiyga Amir Temurning ilm va ma'naviyat aqliga ko'rsatgan g'amxo'rliги juda yoqar edi. Bu haqda Navoiy shunday degandi: «Agar Temur qayerda fan, madaniyat va san'at ahlini uchratsa, ularni o'z homiyiligiga olar, ularga izzat-ikrom ko'rsatar, ularning tarbiyasiga ahamiyat berar hamda bu zotlardan o'z oliy majlisida nadim (maslahatchi) sifatida va boshqa lavozimlardan foydalanardi». Ulug' ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyatning yuksak namunalari, dur-u javohirlari mana necha asrlardirki, jahon ahlini hayratga solib, minnatdor avlodlar ardog'ida e'zozlanib kelmoqda

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Temur tuzuklari [fors tilidan Alixon Sog'uniy va Habibullo Karomatov tarjiması], T., 1991,
2. Temur tuzuklari [fors tilidan Alixon Sog'uniy va Habibullo Karomatov tarjiması], T., 1991
3. Ahmedov B., Tarixdan saboqlar, Toshkent "O'qituvchi" 1994,
4. Temur tuzuklari [fors tilidan Alixon Sog'uniy va Habibullo Karomatov tarjiması], T., 1991,
5. Ahmedov B., Tarixdan saboqlar, Toshkent "O'qituvchi", 1994,
6. Ahmedov B., Tarixdan saboqlar, Toshkent "O'qituvchi", 1994,
- Usmanova, S. (2022). An analysis of " assimilation" of landscape terms. Eurasian Scientific Herald, 14, 32-36.
- Usmanova, S. (2022). An analysis of " assimilation" of landscape terms. Eurasian Scientific Herald, 14, 32-36.
- Usmanova, S. (2022). An analysis of " assimilation" of landscape terms. Eurasian Scientific Herald, 14, 32-36.
- Usmanova, S. (2022). An analysis of " assimilation" of landscape terms. Eurasian Scientific Herald, 14, 32-36.